

«Гіркими спогадами пам'ять ожива...»

(до 80-х роковин депортації українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 рр.)

**«Як за Буг нас виганяли, в очі нам сікли сніги»
Й. Струцюк**

Більш як півмільйона мешканців одвічно українських земель Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Бойківщини та Лемківщини у 1944-1951 роках були насильно відірвані від своєї землі й розкидані по всій Україні. Ті ж, хто у 1944-1946 роках таки залишилися за Бугом, не поїхавши в Радянську Україну, у 1947-му в рамках операції «Вісла» були розселені поодинокими сім'ями на так званих возз'єднаних землях на північному заході Польщі. Їм заборонялося оселятися ближче як за 30 кілометрів від воєводських міст (аналог обласних центрів), навчати дітей і видавати газети українською мовою. А ще треба було зректися православної віри і прийняти католицизм. Комуністична влада Польщі з особливим завзяттям взялася замітати сліди української культури на історичних українських землях – безжалісно знищували пам'ятники, храми, кладовища, тобто все, що ідентифікувало українство.

Після нового поділу Польщі вигнання українців з їхніх етнічних земель розпочалося з угоди між урядом УРСР та польським комітетом національного визволення з території Польщі і польських громадян з території УРСР, укладеної 9 вересня 1944-го в Любліні. Відтак у 1944-1951 роках з етнічних земель Закерзоння, де споконвіку компактно проживали українці, примусово виселили все корінне населення – близько 750 тисяч осіб. Розкидалися по світах і зникли цілі етноси з їхніми унікальними субкультурами.

Широкомасштабна акція примусового виселення українців відбувалась у кілька етапів:

1944-1946 роки – виселення майже 500 тисяч українців під лукавою назвою «евакуація» (насправді то була наймасштабніша депортація українського етносу в його новітній історії).

На першому етапі до кінця 1944 року евакуація формально ніби не була примусовою, але фактично всіма доступними методами українців змушували покидати рідну землю. В більшості виселення українців на цьому етапі проходило з Холмщини, де вже в 1942-1943 роках від зброї польських підпільних боїв гинули українці, а навесні 1944 року там прокотилася хвиля масових убивств українців, а їх оселі спалено (Сагринь, Бересть, Ласків, Верешин, М'ягке, Модринь, Новосілки, Шиховичі).

Новостворена тоталітарна польська влада повсюдно: по-перше, ліквідувала українське організоване громадське життя, та ще напередодні 1944-1945 навчального року – українське шкільництво на Холмщині та Південному Підляшші, а незабаром і на решті території Закерзоння; по-друге, позбавила українців права на землю під час проведення аграрної реформи; по-третє, обклала українців непосильними податками, обов'язковими контингентами.

Наведені засоби «стимулювання» так званої евакуації українців, однак, не давали бажаного результату. На початку весни 1945 року переселенська акція зазнала краху. Почалася нова хвиля масових убивств українців, зокрема у Надсянні, Любачівщині (Павлокома, Пискоровичі, Малковичі, Горасць, Бахів, Березка, Сівчина, ...).

З цього часу домінуючу роль почав відігравати лише один чинник – УПА, яка почала застосовувати засоби збройного опору, захищаючи українське населення від насильницьких переселень.

Архівні документи, висновки науковців, свідчення, спогади учасників цих подій, без жодних сумнівів підтверджують, що у 1944-1946 роках майже півмільйона українців із Закерзоння були не добровільно евакуйовані на територію УРСР, а примусово виселені, тобто депортовані за етнічною ознакою. Також беззаперечно примусовим було виселення понад дев'ять тисяч українців з околиць Медики біля Перемишля у 1948 році і майже 33 тисяч українців з району Нижніх Устрик у 1951 році тодішньої Дрогобицької області, які були передані ПНР.

1947 рік – тотальна етнічна чистка під час військово-політичної операції «Вісла» з брутальним виселенням 150 тисяч українців на північно-західні землі Польщі (у концентраційний табір «Явожно»). За колючими дротами спеціального підтабору для українців, який проіснував до січня 1949 року, опинилося 3,9 тисяч осіб, в тому більше 700 жінок і дітей та майже 30 священників. Внаслідок жахливих умов проживання та фізичних знущань загинуло не менше 160 осіб, похоронених у безіменних могилах (у 1998 р. президенти Польщі і України відкрили тут пам'ятник для вшанування загиблих у таборі українців).

1948 рік – примусове виселення жителів прикордонної смуги західних областей України вздовж радянсько-польського кордону (9125 осіб) з територій, які відходили до Польщі, на схід УРСР (підстава: угода про демаркацію державного кордону між СРСР і ПНР 1947 року; постанова Ради Міністрів УРСР «Про заходи у зв'язку з відселенням радянських громадян з населених пунктів, які відходять від УРСР до Польщі» від 14 квітня 1948 року).

1951 рік – примусове виселення українців Західної Бойківщини з територій, які відходили до Польщі, у південні регіони УРСР (32 066 осіб) внаслідок договору між ПНР та СРСР «Про обмін ділянками державних територій» від 15 лютого 1951 року.

Насильницькому виселенню підлягало українське населення Нижньо-Устрицького й частково Хирівського та Стрілківського районів тодішньої Дрогобицької області – етнічні землі бойків, всього 42 села й містечко Нижні Устрики. Цього разу виселенню підлягали всі без винятку мешканці регіону, до того ж, на відміну від попередніх акцій, їх позбавили права вільно обирати місце майбутнього мешкання. Майже всі бойківчани бажали оселитися в Західній Україні. Однак їх розпорошили по малозаселених степах південно-східних регіонів України: Миколаївської, Одеської, Донецької та Херсонської областей.

Весь процес переселення супроводжувався бездушним і черствим ставленням до людей, для яких залишення споконвічних місць проживання вже само по собі стало трагедією. Роз'єднувалися родини, односельців розселяли по кількох населених пунктах. Мешканці гір потрапили в незвичні спекотні регіони. Не було звичних церков і священників. Будівельні матеріали розкрадалися і розбазарювалися, через що кілька сімей тіснилися в одній хатині. Або ж мешкали у коморах, стайнях, навіть землянках. До початку зими житло отримала лише четверта частина новоприбулих. Люди потерпали від нестачі продовольства. І відчували посилену увагу з боку органів держбезпеки. А на залізничних станціях чергували патрулі, аби ніхто не надумав повернутися на Батьківщину.

Прямим наслідком депортації 1951-го стало цілковите збезлюднення західної Бойківщини та її фактичне знищення як окремого регіону. 50 тисяч українців і поляків втратили рідну землю, а на місці їхніх сіл побудували гігантське штучне море. Солинська ГЕС і Солинське озеро поховали під водою не тільки деякі бойківські села, а й цілі гори.

Відповідно до планів розселення на початку евакуації основна маса депортованих українців спрямувалася у східні області (Запорізьку, Одеську, Дніпропетровську, Херсонську та Миколаївську). У Рівненську область переселенці прибували протягом декількох років. У своїх спогадах голова Рівненського товариства «Холмщина» Олександр Боровик згадує: «У Запорізькій області ми скуштували всього: голоду, холоду, принижень, наруги. Нестерпні обставини підштовхували нас до втечі, але основною причиною була нестерпна туга і бажання повернутися додому...Загалом до Рівного ми діставалися більше місяця». З часом більшість закерзонців оселилася у західній частині УРСР.

Місцевості, «звільнені» від українців, відразу ж було заселено поляками. Тут свідомо знищувалися будь-які ознаки, що могли свідчити про попередніх господарів: зрівнювали з землею українські кладовища, руйнували старовинні церкви, багато з яких являли собою чудові витвори української архітектури XIV-XIX століть тощо.

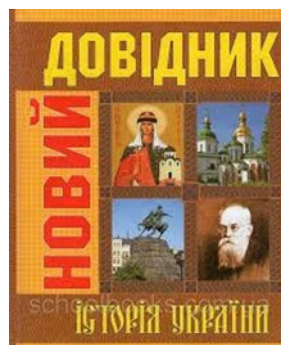
У 1990 р. польський парламент спеціальною постановою засудив операцію «Вісла», однак про перемогу історичної справедливості стосовно жертв цієї акції говорити передчасно: сприятливих політичних і економічних умов для повернення депортованих українців та їх нащадків у рідні місця поки що не створено.

Депортація не знищила холмщаків. Вони пам'ятають: батьківщина там, де залишилися могили предків.

Пам'ятний знак у Рівному, присвячений 60-річчю депортації українців Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини зі своїх етнічних земель.

Про одну з трагічних сторінок нашої історії Ви можете дізнатися більше прочитавши книги з нашої віртуальної виставки.

- **Енциклопедія історії України** : В 5 т. Т.2. Г-Д / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – Київ : Наук. думка, 2004. – С. 339.
- **Історія України** : підруч. / відп. ред. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – вид. 3-тє, перероб. і доп. – Львів : Світ, 2002. – 520 с.
- **Новий довідник: Історія України** / упоряд.: С. Крупчан, Т. Крупчан, О. Скопненко, О. Іванюк. – Київ : ТОВ «Казка», 2005. – 736 с.

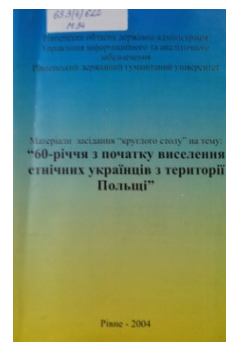
- **Історія українців у Польщі в 1921-1989 роках** / Р. Дрозд, Б. Гальчак, І. Мусієнко. – Харків : Золоті сторінки, 2013. – 272 с.

- **Війна двох правд**. Поляки та українці у кривавому ХХ столітті / уклад. й передм. В. Кіпіані. – Харків : Віват, 2018. – 301 с.
- **Сергійчук В.** Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль : Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1997. – 440 с.
- **В'ятрович В.** За лаштунками "Волині-43" : невідома польсько-українська війна / В. В'ятрович. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. – 304 с.
- **Сергійчук В.** Український здвиг: Волинь. 1939-1955 / В. Сергійчук. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.

- **Сергійчук В.** Український здвиг: Закерзоння. 1939-1947 / В. Сергійчук ; ред. В. Барташ. – Київ : Українська Видавнича Спілка, 2004. – 840с.
- **Боровик О.** Трагедія Холмщини : до 60-ти річчя Холмських подій / О. Боровик, А. Боровик. - 3-ге вид., змін. і доп. – Рівне : ВАТ «Рівненська друкарня», 2008. – 260с.
- **Вінічук В.** Тучинське Погориння: минувшина та сьогодні / В. Вінічук. – Фастів : Поліфаст, 2010. – 324 с.
- **Пацула Й. М.** Волинь – мій біль, моя надія : Штрихи до історії краю / Й. М. Пацула. - Рівне : Азалія, 2005. – 224 с.

- **Смоленський П.** Похорон різуна / П. Смоленський ; пер.А. Бондар. – Київ : Наш час, 2001. – 152 с.
- **Матеріали засідання «круглого столу» на тему: «60-річчя з початку виселення етнічних українців з території Польщі»** / відпов. за вип. В. Д. Гайбонюк. – Рівне, 2004. – 54 с.

Статті з періодичних видань

- **Антонів В.** Ославиця, Лемківщина і решта світу / В. Антонів // Слово Просвіти. – 2008. – 08.05-14.05 (№ 19). – С. 12.
- **Бадяк В.** Вирвані з материнської землі / В. Бадяк // Україна молода. – 2019. – 3 верес. (№ 97). – С. 10-11.
- **Бадяк В.** Депортація / В. Бадяк // Дзвін. – 2006. – № 5-6. – С. 93-103.
- **Бадяк В.** Не тільки операція «Вісла»... / В. Бадяк // Україна молода. – 2004. – 7 верес. (№ 165). – С. 12.
- **Базовська О.** 60-річчя Холмських подій тепер увіковічене Пам'ятним знаком у Рівному / О. Базовська // Сім днів. – 2007. – 11 трав. (№ 19). – С. 5.
- **Бодак Я.** Вирвані з корінням. Як нас добровільно виселяли з Лемківщини / Я. Бодак // Україна молода. – 2013. – 29 серп. (№ 123). – С. 8-9.
- **Будич П.** До і після «Вісли» / П. Будич // Дзвін. – 2004. – № 10. – С. 98-99.
- **Вальчук П.** Трагедія холмшаків – трагедія українського народу / П. Вальчук // Сім днів. – 2004. – 17 верес. (№ 38). – С. 4.
- **Гаврилюк Ю.** Акція «Вісла» – останній акт українсько-польської трагедії / Ю. Гаврилюк // Волинь. – 2017. – 12 трав. (№ 19). – С. 1, 7.
- **Галело С.** Акція «Вісла»: погляд у минуле / С. Галело // Сім днів. – 2007. – 11 трав. (№ 19). – С. 5.
- **Галело С.** Дорогами депортації / С. Галело // Сім днів. – 2019. – 5 верес. (№ 36). – С. 5.
- **Гриб В.** Пам'ятний знак буде? / В. Гриб // Сім днів. – 2006. – 23 черв. (№ 25). – С. 6.
- **Гуменюк А.** Гіркими спогадами пам'ять ожива... / А. Гуменюк // Вільне слово. – 2004. – 30 лип. (№ 56). – С. 11.
- **Дрозд Р.** Проблеми взаємовідносин поляків та українців у ПНР (1947-1989 рр.) / Р. Дрозд // Український історичний журнал. – 2018. – № 6. – С. 168-181.
- **Кабачій Р.** Останній із ... лемків? / Р. Кабачій // Український тиждень. – 2013. – № 30. – С. 36-39.
- **Кидрук І.** Йшли ешелони у невідомість / І. Кидрук // Вісті Рівненщини. – 2004. – 3 груд. (№ 114). – С. 3.
- **Кричильський С.** Товариш «Вальтер» і сотня «Хріна» / С. Кричильський // Волинь. – 2018. – 2 берез. (№ 9). – С. 7.
- **Куделя П.** Акція «Вісла» / П. Куделя // Вісті Рівненщини. – 2007. – 27 квіт. (№ 17). – С. 12.
- **Литвин М.** Уроки операції «Вісла». 70 років тому польська комуністична влада розпочала депортацію українців на «повернені землі» / М. Литвин // Дзеркало тижня. – 2017. – 28.04-12.05 (№ 16). – С. 15.
- **Літопис трагедії холмсько-підляських українців** // Зовнішні справи. – 2014. – № 9. – С. 51-53.
- **Мандзюк Д.** «За 20 років сліду вашого, українців, не буде» / Д. Мандзюк // Країна. – 2017. – № 15. – С. 6-7.
- **Мельник О.** Операція «Вісла»: 60 років, аби досягнути історичну правду / О. Мельник // Урядовий кур'єр. – 2007. – 28 квіт. (№ 77). – С. 5.

- **Мисик О.** 60-та річниця акції «Вісла» та її наслідки для українців Польщі в контексті сьогодення / О. Мисик // Політика і час. – 2007. – № 4. – С. 36-40.
- **Мичко С.** Бронзове дерево лемків. У Тернополі встановили пам'ятник жертвам депортації / С. Мичко // Україна молода. – 2014. – 28 серп. (№ 125). – С. 3.
- **Мотика Г.** Поляки й українці між Волинню й Віслою / Г. Мотика // Критика. – 2010. – № 5-6. – С. 29-30.
- **Ольховський І.** І стала рідна земля чужою / І. Ольховський // Українська культура. – 2017. – № 2. – С. 36-39.
- **Омелянчук І.** Вічний біль Холмщини / І. Омелянчук // Вісті Рівненщини. – 2004. – 15 жовт. (№ 96-97). – С. 3.
- **Омелянчук І.** Переселенська трагедія / І. Омелянчук // Урядовий кур'єр. – 2004. – 24 верес. (№ 181). – С. 7.
- **Омелянчук І.** Під жорнами кількох депортацій. Примусове виселення українців із їхніх етнічних земель у 1944-1951 роках досі не визнано на державному рівні / І. Омелянчук // Урядовий кур'єр. – 2019. – 16 лип. (№ 133). – С. 1, 5.
- **Операція «Вісла».** Етнічна чистка українців // Льонокомбінат. – 2018. – 3 серп. (№ 31). – С. 13.
- **Павличко Д.** Акція «Вісла». До 60-річчя примусового переселення українців у Польщі / Д. Павличко // Літературна Україна. – 2007. – 10 трав. (№ 17). – С. 1, 7.
- **Романюк Н.** Переселенці чи вигнанці? / Н. Романюк // Україна молода. – 2004. – 9 верес. (№ 167). – С. 6
- **Саковський С.** Сумний дзвін трагедії Холмщини / С. Саковський // Нова Волинь. – 2004. – 23 верес. (№ 38). – С. 7.
- **Середа В.** Депортація, а не добровільна евакуація. Як українців Закерзоння примусово виселяли з території Польщі до УРСР / В. Середа // Голос України. – 2018. – 14 груд. (№ 240). – С. 12.
- **Стоцький Я.** Конфесійні трансформації внаслідок українсько-польського переселення 1944-1946 рр. / Я. Стоцький // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 123-134.
- **Українсько-польське пограниччя: невичерпне поле для історика** // Історія України. – 2019. – серп. (№ 15). – С. 4-5.
- **Халюк Л.** Акція «Вісла» 1947 року в усних оповідях українців-переселенців : історія досліджень і тематика / Л. Халюк // Народна творчість та етнографія. – 2018. – № 3. – С. 71-78.
- **Халюк Л.** Спогади українців Польщі про акцію «Вісла» 1947 року / Л. Халюк // Київ. – 2016. – № 3-4. – С. 163-173.
- **Шульга О.** Втрачена Земля: мені неоднаково / О. Шульга // Слово Просвіти. – 2007. – 06.09-12.09 (№ 36). – С. 12.
- **Щур М.** «Вони приїхали, депортовані, «возз'єдналися», і на тому все, кінець» / М. Щур // Форум націй. – 2016. – січ. (№ 1). – С. 6.

Відділ інформаційно-бібліографічної роботи